

Thorn in de 19e eeuw (1814-1900) een tijd van verval en herstel

Auteur Jac Forschelen

DE POLITIEKE CONTEXT

Nadat in januari en februari 1814 de geallieerde legers deze streken binnentrokken en de Fransen definitief verdreven, werd op 5 mei 1814 Maastricht overgegeven aan de prins van Oranje. Deze zou spoedig de troon bestijgen als Willem I, koning der Nederlanden. Volgens de Tractaten van Wenen (van mei 1815) werden de gebieden van het voormalige – tot het Franse keizerrijk behorende – Departement van de Nedermaas als nieuwe provincie toegewezen aan de koning der Nederlanden. Deze ging regeren over een rijk, dat werd gevormd door de vroegere Zuidelijke Nederlanden (het huidige België en Luxemburg) en de Republiek der Verenigde Nederlanden. Door persoonlijk ingrijpen van koning Willem I kreeg de nieuwe provincie de naam Limburg, met als hoofdstad Maastricht. Op 1 december 1818 werd in Thorn een nieuwe gemeenteraad geïnstalleerd. Deze bestond uit elf leden, werd benoemd door Gedeputeerde Staten van Limburg en stond onder het voorzitterschap van een schout. De eerste schout werd Jacob Norbert van den Schoor. Hij werd terzijde gestaan door twee schepenen, te weten Jan Corbey en Everard Moers. In 1825 werden de namen schout en schepenen vervangen door burgemeester en assessoren en werd het aantal leden van de gemeenteraad teruggebracht tot zeven of negen (al naar gelang Provinciale Staten van Limburg zouden besluiten). Vervolgens kwam op 29 juni 1851 een nieuwe Gemeentewet tot stand. Volgens deze wet werden zeven leden van de raad voor zes jaar gekozen door inwoners van de gemeente, die een bepaald bedrag aan belasting betaalden (censuskiesrecht). De burgemeester werd benoemd – ook voor zes jaar – bij Koninklijk Besluit. Pas lange tijd daarna, in 1917, werd het algemeen kiesrecht ingevoerd en werden de leden van de raad rechtstreeks, voor de duur van vier jaar door de burgers van de gemeente gekozen.

SOCIAAL-ECONOMISCHE OMSTANDIGHEDEN: STRUCTURELE WERKLOOSHEID, DAGLONERS EN BRIKKEBEKKERS

De opheffing van het stift door de Fransen had dramatische gevolgen voor het economische leven in en rond Thorn. Het stift was eeuwenlang de voornaamste werkgever geweest. Bijna de gehele beroepsbevolking vond werk aan het stift of kreeg opdrachten van het stift. Na het wegvallen ontstond er een chronisch gebrek aan werk, dat gedurende driekwart van de eeuw zou voortduren. Jacob Norbert van den Schoor schetst in 1817, ten overstaan van Gedeputeerde Staten van Limburg, een somber beeld van de economische toestand. Hij schrijft, dat “ten gevolge van de opheffing (van de abdij) het grote aantal handwerkslieden, dat altijd wordt aangetrokken door een kapittel, zonder werk (is); zijn zelfs de rijksten van eertijds nu krap bij kas; groeit het aantal armen van jaar tot jaar schrikbarend en, met uitzondering van vijf of zes huishoudens, zijn de beschikbare middelen nauwelijks toereikend om de meest elementaire uitgave te dekken.”

Enkele jaren later, in 1823, was er nog geen enkel teken van herstel te zien. Dezelfde Van den Schoor informeert ons in dat jaar over het gegeven, dat meer dan de helft van de landbouwgrond aan vreemde eigenaren toebehoorde. Hierdoor was de oppervlakte beschikbare landbouwgrond voor ‘inheemse landbouwers’ relatief gering met desastreuze gevolgen: “De hebzuchtigen naar goederen, die ter verpachting worden aangeboden, zijn menigvuldig. Derhalve zijn de pachtprijzen onmatig duur en de pachters, in het bijzonder bij de lage prijzen der granen, zijn buiten staat hunne pacht te voldoen. Hun bekrompen toestand gedooft niet dan in uiterste noodzakelijkheid dagloners te bezigen, die hier thans zo talrijk zijn en bijna alle zonder arbeid.”

Uit het bovenstaande commentaar blijkt dat in de jaren twintig van de 19e eeuw de dominante beroepsgroep in Thorn werd gevormd door de dagloners. Dit zou tot aan het laatste kwart van de eeuw blijven duren. De dagloners hadden een hard bestaan. Zij werden per dag betaald en werkten in opdracht of per klus. Hun barre levensomstandigheden werden heel goed getekend door hun karakterisering – door historicus Jappe Alberts – als ‘agrarisch proletariaat’. In het laatste kwart van de 19e eeuw zochten veel dagloners nieuwe, grensoverschrijdende arbeidsterreinen. Zij vonden als ‘brikkebekkers’ werk in de keramische industrie, even over de grens, in Duitsland. Zij trokken er jaarlijks, in het voorjaar, op uit om diep in het najaar in Thorn terug te keren. Vergezeld door vrouw en kinderen verdienden zij een boterham in de kleiwarenfabrieken van Lobberich, Rheydt en Viersen. Een vergelijking met andere Midden-Limburgse gemeenten maakt duidelijk dat Thorn rond de eeuwwisseling een waarachtig bolwerk was van pendelaars, over de grens, naar Duitsland: waren er in Thorn 160, Weert kende er 130, Roggel 53, Ittervoort 36, Wessem 34 en Grathem 20. Na de Eerste Wereldoorlog kwam er een verbetering in het lot van de brikkebekkers. Zij gingen aanzienlijk meer verdienen als mijnwerkers in de steenkoolmijnen van de Westelijke en Oostelijke Mijnstreek. Met name de Staatsmijn Maurits in Geleen ontpopte zich als grote werkgever.

ARMENZORG

Tegen de achtergrond van de ellendige sociaal-economische omstandigheden werpt zich de vraag op, of er in de 19e eeuw zoiets bestond als een ‘sociaal vangnet’. Werden de armen, de mensen die niet in staat waren in het levensonderhoud van zichzelf en hun gezin te voorzien, ondersteund uit openbare middelen? De gemeentelijke archieven van Thorn geven een antwoord. Hierin kunnen wij lezen, dat op 5 maart 1823, op grond van een daartoe strekkend Koninklijk Besluit, werd opgericht “een plaatselijk bureau of armencommissie, bestaande uit vijf leden, welke de beheering der armen dezer gemeente volgens de bestaande wetten en reglementen zal worden overgegeven.” De armbestuurders werden gerekruteerd uit de gegoede burgerij: middenstanders, grotere landbouwers en ambachtslieden. Opvallend is, dat er in Thorn relatief veel schrijnwerkers waren, die zich geroepen voelden zitting te nemen in het Burgerlijk Armbestuur, zoals de armencommissie kwam te heten.

Een centrale rol speelde de ontvanger. Hij beheerde de inkomsten en uitgaven. De inkomsten werden voornamelijk betrokken uit de uitgebreide onroerende goederen – de landerijen en boerderijen – die werden verpacht. De uitgaven bestonden voor het grootste deel uit de algemene en buitengewone bedelingen. In Thorn bestond de algemene uitkering uit geld en producten in natura. Geldelijk werd in de tweede helft van de eeuw in de zomer maximaal 80 cent per week per gezin verstrekt en in de winter één gulden. Dit is ongeveer de helft van een gemiddeld salaris van een ambachtsman. In de winter werd hier elke week een mand steenkool aan toegevoegd. Eenmaal in de veertien dagen mocht de arme zich verheugen op een half vat rogge. Op ongeregelde tijden, al naar gelang de omstandigheden hiertoe dwongen, werd een extra uitkering uitgedeeld. Dit geschiedde bij het overlijden of langdurige ziekte van een kostwinner van een arm gezin of in strenge winters. Meestal werd ze verstrekt in natura. In het voorjaar werd aan wezen en kinderen van armen “bij gelegenheid van hunne Eerste Communie de gansche kleedij toegestaan.” De bedelingscijfers vormen een goede indicator van de sociale ellende. Op een inwonertal van 1090 tot 1300 is in Thorn het volgende overzicht van toepassing: in 1820 werden er 163 mensen ondersteund, in 1843 133, in 1847 325! Vervolgens daalt het bedelingscijfer: in 1848 is dit 315, in 1849 284 en vervolgens schommelt het geruime tijd rond de 150. Vanaf 1880 is er een aanzienlijke daling van het cijfer te zien en varieert het tussen de 50 en 80. Hierbij dient te worden aangetekend, dat alleen het hoofd van een gezin werd bedeed en dus werd geregistreerd!

PRO-BELGISCHE SENTIMENTEN

Economische ramspoed vormt een vruchtbare voedingsbodem voor sociale onrust. Het kleine Thorn vormde op deze stelregel in de 19e eeuw geen uitzondering. Onrust was er in de 19e eeuw herhaaldelijk; soms ontwikkelde deze zich tot een daadwerkelijke revolte. Na de Belgische Opstand van augustus 1830 en de weigering van Willem I om de 24 Artikelen van het Tractaat van Londen te accepteren, stond het oostelijk deel van Limburg (de huidige Nederlandse provincie) – en dus ook Thorn – tot 1839 onder het gezag van België. De Thornenaren hadden hiermee geen problemen. De sentimenten hier waren fel pro-Belgisch. Niet alleen was het belastingklimaat gunstiger, sociaal- economisch bestond er een oriëntatie op het zuiden en met name Maaseik en in religieus opzicht werd er aansluiting gevonden bij een land, waarin de katholieke godsdienst dominant was. Toen Willem I in 1839 eindelijk instemde met de 24 Artikelen, verzette een heftige pro-Belgische beweging zich tegen de opsplitsing van Limburg. Ook in Thorn waren pro-Belgische geluiden te horen. Echter, het verzet was tevergeefs; vanaf 1839 maakte Nederlands-Limburg (en Thorn) onderdeel uit van Nederland.

OPSTAND IN THORN

Kwam het in 1839 niet tot gewelddadigheden, in 1848 barste de bom. Men kreeg in Nederlands-Limburg te maken met verhoogde belastingen, die moeilijk op te brengen waren door zeer slechte sociaal-economische omstandigheden. Door een samenloop van een zeer strenge winter, een schimmelziekte in de aardappelen en een griepepidemie die werd gevolgd door cholera ontstond er een nijpende crisissituatie. In Thorn werd een 'buitengewone armencommissie', bestaande uit burgemeester Rubens, pastoor Van Geleuken, notaris Theelen en koopman in steenkool Frische, in het leven geroepen om de ergste nood te lenigen en de sociale rust te bewaren. Het mocht niet baten. Toen J. baron van Scherpenzeel- Heusch uit Baarlo zich aan het hoofd stelde van een separatistische beweging, die streefde naar aansluiting van Nederlands-Limburg bij het 'liberale Frankfurter Parlement' in Duitsland, vond deze massale steun in Thorn. Op 2 april 1848 kwam het in Thorn tot ernstige ongeregeldeheden. Onruststokers verzamelden zich op de Wijngaard en barricadeerden de Vinkenstraat. Er werden karabijn- en pistoolschoten gelost. Een peloton dragonders, komend uit Roermond, wist op 3 april de rust te herstellen. Officier van Justitie van Roermond, Van der Does de Willebois, noemde de namen van de leiders: de gebroeders Frische, secretaris J. Corbey en geneesheer P. Houben. De rust keerde voornog niet weer. Van der Does analyseerde de situatie in Thorn in april 1848: "De marechaussées op zichzelf kunnen daar de orde niet houden, en het zou mij niets verwonderen, wanneer dezer dagen de brigade weg zou rukken. De medewerking der goede ingezetenen voor het gezag tegen het gepeupel te schragen, heb ik in Thorn geenszins ondervonden; verregaande angst voor een talrijk canaille is de zachtste naam die ik aan de gezindheid dier gemeente kan geven." De onrust stak in Thorn nogmaals in alle hevigheid de kop op, nadat zich op 19 juli 1848 een meerderheid in Frankfort had uitgesproken, dat "het hertogdom Limburg een Duits bondsland is, zoals elk ander." Een groot aantal mensen trok, o.l.v. dokter Houben en de gebroeders Frische, in gezelschap van de Thorner harmonie Concordia, schreeuwend langs de kazerne van de marechaussée op de Wijngaard. Gedwongen door de aanhoudende woelingen zag Van der Does de Willebois zich genoodzaakt op 1 augustus militaire bijstand in te roepen. Tachtig dragonders werden vervolgens naar Thorn gestuurd, om de toestand onder controle te brengen! Dit gelukte, want in november melden de bronnen dat het separatisme in Nederlands-Limburg vrijwel verdwenen was. Een krachtig optreden van de Nederlandse regering en een gebrekkige voortgang in Frankfort waren hier debet aan. Ook in Thorn keerde de rust weer. Tegen de wens van burgemeester Rubens werd op 30 november 1848 het detachement dragonders teruggeroepen naar Roermond.

NAAR RUST EN WELVAART

Thorn bleef tot het eind van de eeuw een haard van politieke en sociale onrust. Een laatste keer dat de Thornenaren hun opstandige aard toonden, was in 1896-1897, toen brede scharen van de bevolking te hoop liepen tegen de almacht van pastoor Canoy. Deze was er niet alleen in geslaagd zijn kandidaat voor het burgemeesterschap – Laurent Nouwen – benoemd te krijgen, maar ook de secretaris. Dit tot ongenoegen van een aanzienlijk deel van de bevolking. De spanningen liepen zo hoog op, dat de Commissaris van de Koningin, jhr. Ruys de Beerenbrouck, zich op 12 juni 1897 genoodzaakt zag Thorn te bezoeken om de gemoederen te sussen. Waren eerdere ongeregelde eeuwen – om niet te spreken van revoltes – gemotiveerd door een grote sociaal- economische ellende en uitzichtloosheid, deze laatste kende een andere oorzaak, namelijk het autoritaire optreden van de pastoor. In economisch opzicht trad in het laatste kwart van de eeuw een aanzienlijke verbetering in. Er vonden structurele verbeteringen plaats in de landbouw en nijverheid. In de jaren tachtig vonden de eerste dorsmachines hun ingang en in 1899 duiken de eerste maaimachines voor granen en gras op. Steeds meer Thornenaren vonden emplooi in de zich uitbreidende dakpannen- en steenfabrieken. Niet alleen het personeelsbestand groeide, de outillage werd gemoderniseerd door stoom- en petroleummotoren. Naast de traditionele dakpannen- en steenfabrieken en bierbrouwerijen werden nieuwe bedrijven opgericht, die arbeidskrachten uit vooral Thorn aantrokken en voor economische verbetering en meer welvaart zorgden: de machinefabriek van J.A. Tonnaer en de drukkerij Hubert Tonnaer (1889), de Coöperatieve Vereniging St.-Michiel (1898) en de stoomhoutzagerij Engelbert en Laurens Parren (1908).